

*Дарко Лукић**

Универзитет одбране у Београду, Војна академија

ВЕЛИЧИНА, ОБЛИК И ГРАНИЦЕ СРБИЈЕ КАО БИТНИ ЧИНИОЦИ БЕЗБЕДНОСНИХ ИЗАЗОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ**

Сажетак

У раду су разматрани величина, облик и границе као чиниоци безбедности територије Републике Србије. Противправно отцепљење Косова и Метохије представља важан безбедносни изазов који услед промена квалитативних и квантитативних аспекта величине, облика и граница Републике Србије утиче на одбрамбену осетљивост простора. Проблем рада истражен је у војногеографском и политичкогеографском домену. Примењен је аналитички и синтезни приступ у истраживању проблема кроз компарацију територије Републике Србије са претходним државама које су постојале на нашем простору у савременом историјском периоду. Графичко-аналитички метод као општи географски метод примењен је у разматрању квалитативних и квантитативних математичких чинилаца територије. Резултати истраживања показали су да мала величина, неправилан облик и изломљене границе представљају изазов када је реч о организацији одбране територије Републике Србије у миру и рату. У потенцијалном оружаном сукобу или агресији на територију Републике Србије простор као фактор оружане борбе имао би умањен значај за општи успех одбране. У раду су дате препоруке

* Контакт: darko.lukic@va.mod.gov.rs.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2104-0461>

** Рад је настао као део округлог стола „Савремени безбедносни изазови, ризици и претње у Републици Србији”.

чија би имплементација умањила неповољне геостратешке аспекте величине, облика и граница територије Републике Србије.

Кључне речи: Република Србија, Косово и Метохија, величина, облик, границе.

УВОД

Територија државе је фундаментални услов њеног постојања. Територија као географска и статистичка јединица поред историјских, политичких, економских, психолошких, моралних, етичких има и војностратешке консеквенце (Грчић 2000). На чиниоце безбедности Републике Србије утичу бројне детерминанте. У геостратешком смислу то представља сложен однос апсолутних и релативних војногеографских детерминанти међу којима се издвајају математичко-географски чиниоци положај, величина, облик и границе територије. Према Мишовићу (1999, 78–79) математичко-географске чиниоце не треба анализирати појединачно већ кроз међусобну интеракцију и кроз однос са другим физичко-географским и друштвено-географским чиниоцима.

Насилно и противправно одвајање АП Косово и Метохија 1999. године поставило је бројне изазове за безбедност територије Републике Србије. Стационирање НАТО јединица и војне инфраструктуре на територији Косова и Метохије компромитује ефикасност одбране територије Републике Србије на правцу Јадран-Црно море (Радиновић 2017, 25). „Изузимањем Косова и Метохије из састава Србије у српском етничком простору настала је веома широка и дубока просторна бреша, с тенденцијом да се стално шири, „нагриза” и умањује српски етнички простор.” (Гађиновић 2017, 25). Величина територије као мале државе сврстава Републику Србију у ред држава са јако ограниченим капацитетом да одбране своји национални интерес војно-политичким средствима (Гајић 2020, 66). Неадекватност граница са бившим југословенским републикама оставља потенцијал за нове сукобе у будућности (Степић 2020, 31–33). Ово питање нарочито актуелизује немогућност контроле дела граница према суседним државама због насилне и противправне сецесије Косова и Метохије. Актуелне изазове нарочито проблематизује питање утицаја квантитативних и квалитативних

карактеристика величине, облика и границе територије Републике Србије у одбрамбеном домену. Да би се сагледали могући безбедносни изазови настали услед промене математичких вредности величине, облика и граница територије Републике Србије, наведени проблем неопходно је објективно сагледати уз примену различитих метода. У раду су коришћене анализа, синтеза, графичко-аналитичка, математичко-статистичка и компаративна метода. Доношење одговарајућих закључака из истраживања требало би да одговори у којој мери позитивни и негативни аспекти тренутних математичко-географских карактеристика територије Републике Србије представљају безбедносни изазов?

ВЕЛИЧИНА КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Простор у најопштијем смислу представља битан фактор оружане борбе. Величина територије неке државе утиче на многе војне активности у миру и рату. Изражава се математичким мерама за површину (P) у квадратним километрима. Величина територије представља релативан појам када је реч о политичкој моћи неке државе за разлику од геостратешких аспеката где је величина важан чинилац (Грчић 2020). Класификација величине територије разликује се код појединих теоретичара. У досадашњим војногеографским анализама простора коришћена је генерализована тростепена класификација Марјановића која величину држава класификује на мале (до 200.000 km^2), средње ($200.000 - 1.000.000 \text{ km}^2$) и велике (преко $1.000.000 \text{ km}^2$) (Марјановић 1983).

Република Србија са површином од 88.361 km^2 сврстава се у ред малих држава. Насилно отцепљење Косова и Метохије умањује укупну површину територије Републике Србије за 10.887 km^2 . Иако у политичком смислу већи део чланица Уједињених Нација није признао насилно отцепљену покрајину, у пракси Република Србије нема могућност контроле своје јужне покрајине снагама безбедности. Са површином од 77.474 km^2 стварају се бројни безбедносни изазови у процесу планирања и могућој реализацији одбране територије Републике Србије од потенцијалног агресора. Ако упоредимо величину територије са претходним државама на нашем простору уочава се константно умањење територије (Табела 1).

Табела 1: Упоредни приказ површине држава

Држава	P (km ²)
СФРЈ	255.804
СРЈ (Србија и Црна Гора)	102.350
Република Србија	88.361
Република Србија (без Косова и Метохије)	77.474

Извор: Обрада аутора

За разлику од Марјановићеве класификације, класификација Паундса (Norman J. G. Pounds) пружа знатно већи опсег у класификацији величине територије: гигантске (преко 6.000.000 km²), огромне (2.500.000 – 6.000.000 km²), врло велике (1.250.000 – 2.500.000 km²), велике (650.000 – 1.250.000 km²), средње (250.000 – 650.000 km²), мале (125.000 – 25.000 km²), врло мале (25.000 – 125.000 km²), минијатурне (5.000 – 25.000 km² и микро државе (до 5.000 km²) (Pounds 1963). Према класификацији Паундса (Pounds 1968) величина територије Републике Србије без Косова и Метохије сврстава се у класу врло малих држава. Као значајни безбедоносни изазов јесте повећана осетљивост одбране на губитак територије и употребу оружја за масовно уништавање. Сваки губитак територије може имати стратешке импликације на целокупан ток рата. Маневар и кретање војних јединица је значајно ограничен у дубини територије која би се бранила од потенцијалног агресора. Стратешки концепт одбране захтева упорну и задржавајућу одбрану што као последицу у пракси може имати повећани број губитака и страдања људског потенцијала за време оружаног сукоба. Са демографским потенцијалом мале земље као што је Србија то би оставило крајње негативне последице. Даљим умањењем или губитком величине територије било у ратном или мирнодопском периоду Република Србија би се суочила са сличним безбедносним изазовима микро држава као што је то Израел чија је површина 20.770 km².

ОБЛИК КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

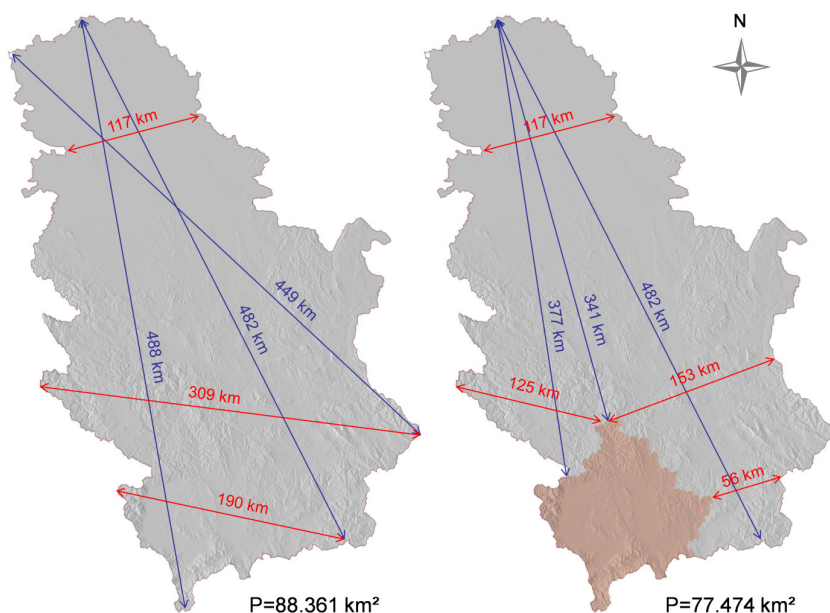
Облик територије неке државе представља квалитативну компоненту која се разматра заједно са њеном величином. Основни

показатељ облика простора је његова компактност. За оцену компактности простора примењују се различите квантитативне и квалитативне аналитичко-графичке методе. Квалитативни метод се заснива на субјективном поређењу облика територије неке државе са референтном геометријском фигуром (Грчић 2000). У том смислу у војногеографским анализама облик територије се упоређује са квадратом и класификује на: прикупљене државе (однос странца 1:1); полуприкупљене државе (однос странца 1:2), издужене државе (однос краће и дуже стране је несразмеран) и државе са територијалним аномалијама (Марјановић 1989). Полуприкупљени облик умањује позитивна својства компактног и негативна издуженог облика територије. У циљу објективнијег сагледавања утицаја облика територије неке државе важан квалитативни показатељ могу бити карактеристична удубљења, испупчења и сужења простора по краћој оси (Мишовић 1999, 83–84). Карактеристична сужења изражавају се математичким мерама за дужину између појединих важних тачака на територији неке државе.

Република Србија са Косовом и Метохијом има полуприкупљени облик који подсећа на издужену елипсу (Слика 1). Губитак Косова и Метохије умањује компактност Републике Србије по математичким димензијама. Облик територије „продужује” се са две физички одвојне територијалне компоненте. На југозападу то је Лимско-ибарско испупчење. На југоистоку то је Јужноморавско испупчење. Између ова два испупчење „уклињава” се Косовско удубљење које ствара погодну основицу за војно угрожавање стратешки значајних делова територије наше државе. Копаоник као важна орографска препрека између поменутих испупчења у том случају добија стратешки значај. Нарочито су угрожени стратегијски објекти у долинама Западне и Јужне Мораве који са припадајућим сливом представљају значајан демографски и привредни потенцијал за одбрану јужног дела територије наше земље. Дубина одбране по краћој оси значајно се скраћује. Као последица Косовског удубљења формирају се основице по краћој оси следећих дужина: 125 km – Тронежа Србија, Црна Гора и БиХ – Јариње; 153 km – Јариње – Вршка Чука; 56 km – с. Десивовце (Косовска Каменица) – Стрезимировци. Ово даје могућност остваривања стратешких циљева у потенцијалној војној агресији на нашу територију уз употребу основног конвенционалног артиљеријско-ракетног наоружања. Нарочито је угрожена комуникација Е-75 међународног значаја у

долини Јужне Мораве. У хипотетичком оружаном сукобу, дејством са ширег простора Косовске Каменице онемогућио би се саобраћај на овој важној међународној комуникацији што би имало значајне међународне политичке последице по Републику Србију. Као меру одвраћања од потенцијалног проширења сукоба и даљег губитка територије, за време мирнодопског периода на овом простору неопходно је стално присуство аутономних и јаким оружаних састава Војске Србије.

Слика 1: Величина и облик територије Републике Србије са и без Косова и Метохије

Извор: Обрада аутора

Као додатни аргумент могу послужити квантитативни показатељи облика територије Републике Србије и њихово поређење са претходним државама на нашем простору (Табела 2). Индекс компактности територије је квантитативни показатељ која упоређује однос дужине границе територије (D) и обима круга (O) исте површине (Грчић 2000). Радијус круга (r) добија се на основу стварне површине територије (P). Према Грчићу (2000) максималну компактност даје вредност 1 док је за неправилне облике територије тај индекс висок.

Табела 2: Упоредни приказ индекса компактности
територије држава

Држава	P (km ²)	D (km)	r (km)	O (km)	k
СФРЈ	255.804	4069	285	1792	2,27
СРЈ (Србија и Црна Гора)	10.2350	2744	181	1134	2,42
Република Србија	88.361	2397	168	1053	2,28
Република Србија (без КиМ)	77.474	2347	157	986	2,38

Извор: Обрада аутора

На основу добијених квантитативних показатеља може се запазити да је компактност територије Републике Србије значајно умањена. Вредност индекса компактности најприближнија је територији Савезне Републике Југославије (СРЈ). Лимско-ибарско или југозападно испупчење може се приближно апроксимирати на издужени део територије који је обухватао Републику Црну Гору – чланицу СРЈ, због чега су вредности наведена два индекса територије приближно подударају. Негативни аспекти облика територије Републике Србије захтевају нову војнотериторијалну организацију јединица Војске Србије са већим бројем команди оперативног или здружено-оперативног значаја.

ГРАНИЦЕ КАО БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Границе територије неке државе имају значај када је реч о њеном суверенитету. „Граница је замишљена вертикална површ која пролази кроз граничну линију и до које се простире суверенитет неке земље или до које неко има одређена права, одговорности и обавезе” (Марјановић 1983). Безбедност и почетна фаза одбране територије неке државе зависи од квалитативних и квантитативних карактеристика елемената границе. Оне обухватају математичку, физичку и друштвену димензију. У раду анализа биће ограничена на математички домен елемента границе који обухвата дужину граничне линије и њен облик. Дужина наше граничне линије према суседима чланицама НАТО износи 2006 km, док је то према војно неутралним земљама 391 km (Босна и Херцеговина). Пошто је АП Косово и

Метохија под протекторатом НАТО војне мисије, административна линија је разматрана као граница – контактна зона са поменутом војном алијансом. У таквом новом математичком односу дужина границе према чланицама НАТО износи 1956 km. Висок проценат од 83,7% дужине границе према НАТО чланицама и свега 16,3% према „условно” војно неутралним државама представља озбиљан безбедносни изазов за Републику Србију. Облик или изломљеност граничне линије математички се изражава коефицијентом облика границе (КОГ). Коефицијент облика границе представља однос дужине граничне линије (ДГЛ) и дужине граничног појаса (ДГП) (Гиговић 2014). Дужина граничног појаса мери се правом линијом између тромеђа суседних држава. Идеална вредност износи 1 док је за изломљену границу тај коефицијент висок (Табела 3).

Табела 3: Упоредни приказ карактеристика граница држава

Држава	ДГЛ (km)	ДГП (km)	Укупно (km)	КОГ
СФРЈ	4069	2225	4069	1,88
СРЈ (Србија и Црна Гора)	2744	1267	2744	2,04
Република Србија	2397	1248	2397	1,92
Република Србија (без КиМ)	2347	1183	2347	1,98

Извор: Обрада аутора

Може се закључити да Република Србија без Косова и Метохије има неповољан коефицијент облика границе. У миру то значајно отежава контролу и спречавање илегалних активности. У рату захтева ангажовање великог броја војних јединица за одбрану границе Републике Србије. Као додатни аргумент могу се навести тврдње највиших званичника Руске Федерације да у актуелном оружаном сукобу у Украјини, руска војска у зони специјалне војне операције броји око 617.000 људи – где се захтева обезбеђење линије фронта дужине преко 2.000 km (Спутњик Србија 2023). Садашња дужина административне линије према Косову и Метохији износи 382 km. Коефицијент облика границе административне линије износи 3,18 што знатно превазилази укупну просечну вредност КОГ Републике Србије. Граница према Републици Албанији има најмању вредност КОГ од 1,40 са дужином граничне линије од свега 122 km (Гиговић и Секуловић 2012). Ако се ова чињеница упореди са стварним

стањем може се схватити тежина и комплексност организације одбране Републике Србије дуж административне линије према Косову и Метохији. У току одбране СР Југославије 1999. године само на правцу напада Тропоја-Кошаре, чији је укупан фронт напада био ширине 10 km у првом ешалону било је ангажовано око 6000 терориста (Милкић, Опачић и Шарац 2021, 342).

ЗАКЉУЧАК

Резултати истраживања указали су на важне теоријске импликације. Вредност нашег истраживања се огледа у томе што резултати указују на значај разматрања математичко-географских аспеката територије државе као чиниоца безбедности из војногеографског и политичкогеографског аспекта, што у претходним истраживањима није било разматрано. У том смислу рад пружа потпуно нов поглед када је реч о безбедносним изазовима у геостратешком домену. Сазнања до којих смо дошли кроз ово истраживање употпуњују досадашња сазнања о потенцијалним безбедносним изазовима, ризицима и претњама територијалном интегритету Републике Србије и стварају основу за даља истраживања. Величина, облик и границе територије Србије без Косова и Метохије представљају битан чинилац тренутних безбедносних изазова Републике Србије.

Резултати истраживања имају апликативни значај када је реч о доношењу одлука које су везане за кључне стратешке докуменате из домена националне безбедности, одбране и других доктринарних акта. Оправдано се поставља питање да ли актуелни „Концепт тоталне одбране” као суштински и апликативни део стратегије одбране, може бити успешан у случају потенцијалне агресије? Једна од битних одредница таквог концепата је да се ради о народном рату на сопственој територији са свим позитивним и негативним импликацијама које из тога проистичу. „У таквом типу рата стратегијски дочек планиран је на граничном фронту како би целокупан ток ратног процеса отпочео и завршио се на сопственој територији. Простор као фактор оружане борбе постаје пренаглашен и високо вреднован у односу на остала четири фактора” (Лазовић и Стишовић 1999, 236). Чињеница да је Република Србија територијално мала земља без изласка на море, „продуженог” облика са високим коефицијентом изломљености границе указује да „простор” као

фактор оружане борбе не би био од кључног утицаја на успех одбране. Посебан изазов је мирнодопска заштита суверенитета ваздушног простора Републике Србије што је такође представљао проблем и у току НАТО агресије на СРЈ 1999. године. Ефикасност оваквог стратешког концепта вођења рата озбиљно се доводи у питање, па до његовог потпуног обезвређивања, јер је кључна претпоставка да агресор не може остварити своје ратне циљеве без физичког контакта његових копнених снага са снагама браниоца, односно без инвазије оружаних снага на државни простор земље браниоца (Лазовић и Стишовић 1998). Без разматрања и других безбедносних чинилаца који би имали утицај на потенцијалну агресију може се закључити да актуелна величина, облик и границе територије Републике Србије због својих математичких димензија не би биле одлучујући фактор одбране. Мала површина и дубина простора по крајој оси омогућила би потенцијалном агресору да у једној или највише две операције стратегијског значаја оствари постављене циљеве рата.

У том смислу, постоје и препоруке које би утицале на умањење негативних аспеката мале величине, неправилног облика и граница Републике Србије насталог услед губитка контроле територије АП Косово и Метохија. У приоритету то би била измена и допуна постојећег стратешког концепта одбране или доношење новог. Према Лазовићу и Стишовићу (1998) стратешки концепт одвраћања не би смео да има дефанзивни већ офанзивни карактер са ограниченим импликацијама на суседне државе чији би се делови територија евентуално користили као основица за оружану агресију на нашу земљу. Насупрот пренаглашеној важности „простора” као битног фактора оружане борбе, време, информација и материјално-технички фактор добијају већи значај. Друго, неопходна је нова војнотериторијална организација јединца и команди Војске Србије која ће поседовати способност да одговори безбедносним изазовима у складу са тренутним математичким и другим аспектима који војногеографски карактеришу територију Републике Србије. У дугорочном приоритету генерални утицај величине, облика и граница територије на рат и оружану борбу треба довести у везу и са другим географским и безбедносним чиниоцима, што у овом раду није истражено у неопходном обиму. „Квалитетна и густа комуникацијска мрежа у знатној мери би изменила утицај простора, густа насељеност би изменила негативне последице дугачких граница,

док би тешко проходно земљиште, бројне водене препреке и јака пошумљеност ублажили малу дубину ратишта, војишта или неке зоне борбених дејстава” (Марјановић, 1983). У политичкогеографском аспекту у миру ублажавање последица овог проблема захтева јасну демографску, економску и културну територијално орјентисану политику кроз урбанизацију и јачање најосетљивијих делова простора Републике Србије. У методолошком аспекту, методе коришћене у овом истраживању могу се применити у истраживањима сличног или истог простора, његовој анализи, компарацији и доношењу адекватних геостратешких закључака.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Гајић, Александар Саша. 2020. „Безбедносне стратегије малих држава у савременом свету: Случај Србије.” *Политика националне безбедности* 11 (19): 63–87. doi:10.22182/pnb.1922020.3
- Гађиновић, Радослав. 2017. „Утицај сецесије Косова и Метохије на националну безбедност Србије.” *Политика националне безбедности* 7 (2): 69–186. doi:doi.org/10.22182/pnb.22017.4
- Гиговић, Љубомир. 2014. *Опишта војна географија*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Гиговић, Љубомир и Драгољуб Секуловић. 2012. *Војна географија 1*. Београд: Медија центар „Одбрана”.
- Грчић, Мирко. 2000. *Политичка географија*. Београд: Географски факултет.
- Лазовић, Момчило и Милинко, Стишовић. 1998. *Теорија ратне вештине. Друго измењено и допуњено издање*. Београд: Полицијска академија.
- Милкић, Ненад, Ана Опачић, и Јован Шарац. 2021. Савремени изазови заштите основних принципа међународног права – Случај „Кошаре.” У тематском зборнику *Нато агресија на СРЈ (Републику Србију) – Да се вечно памти*, ур. Драган Танчић и Миодраг Гордић, 333–356. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина; Београд: Факултет за пословне студије и право Универзитета „Унион – Никола Тесла”.
- Мишовић, Слободан. 1999. „Метод војногеографске процене простора.” *Војно дело* 5–6: 75–98.

- Радиновић, Радован. 2017. „Косметско питање и одбрана Србије.” *Политика националне безбедности* 7 (2): 11–27. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.22017>
- Степић, Миомир. 2020. „Неадекватне границе: Генератор нестабилности постјугословенског Балкана.” *Српска политичка мисао* 1(67): 13–36. doi: doi.org/10.22182/spm.6712020.1
- Спутњик Србија. 2023. „Кијеву ништа није успело: руска војска побољшала положај дуж целе контакт линије.” 14. децембар 2023. <https://sputnikportal.rs/20231214/kijevu-nista-nije-uspelo-ruska-vojska-poboljsala-polozej-duz-cele-kontakt-linije-1165051406.html>
- Марјановић, Радомир. 1983. *Општа војна географија са Европским ратиштем*. Београд: Војно-издавачки завод.
- Pounds, J. G. Norman. 1963. *Political Geography*. New York: McGraw-Hill Compamny.

Darko Lukić

University of Defence in Belgrade, Military Academy

THE SIZE, SHAPE AND BORDERS OF SERBIA AS ESSENTIAL FACTORS IN THE SECURITY CHALLENGES OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The paper discusses the size, shape and borders as a factor in the security of the territory of the Republic of Serbia. The illegal secession of Kosovo and Metohija represents an important security challenge that affects in a qualitative and quantitative sense the size, shape and border of the Republic of Serbia, as well as the defensive sensitivity of the territory. The problem was researched in the military-geographical and political-geographical domains. An analytical and synthetic approach was applied in the research of the problem through the comparison of the territory of the Republic of Serbia with the previous states that existed in our area in modern history. Graphical-analytical method as a general geographical method was applied in the consideration of qualitative and quantitative mathematical indicators of the territory. The research results showed that the small size, irregular shape and highly curved borders represent a problem for the defence of the territory of the Republic of Serbia. The Republic of Serbia, with an area of 88.361 km², ranks among small countries. The illegal secession of Kosovo and Metohija reduces the total area of the territory of the Republic of Serbia by 10.887 km². In a potential war conflict or aggression on the territory of the Republic of Serbia, space as a strategic factor of war would have a reduced importance for defence. Any loss of territory can have strategic implications for the entire course of the war. The semi-collected form acquires a southwest and southeast bulge corridor. From the territory of Kosovo and Metohija, the most core areas of the Republic of Serbia, such as the Pan-European transport corridor X can be threatened. The length of the border line to NATO members is 83.7% and 16.3% to militarily neutral states. The border shape coefficient is 1.98, which indicates a high degree of curvature of the border. Recommendations are given in the paper, the implementation of which would reduce the unfavourable geostrategic aspects of the size, shape and borders of the territory. Republic of Serbia. The priority is to change the strategic

concept of defence, new military-territorial reorganization, demographic, cultural and geo-economic strengthening of the most sensitive parts of the territory of the Republic of Serbia.

Keywords: Republic of Serbia, Kosovo and Metohija, size, shape, borders.